

Cselédes Szilvia
régész, Koszta József Múzeum

Szentes újabb régészeti leletei a korai neolitikum időszakából¹

Rezümé

A Körös-kultúra az első letelepült, növénytermesztéssel és állattenyésztéssel is foglalkozó népeesség a Kárpát-medencében, melynek nyomai Szentes környékéről, mint legkorábbi emberi előfordulás nyomai, előkerültek. A hajdani szentesi és Szentes környéki, vizekben gazdag táj megfelelő körülményeket nyújtott a megtelepedésükre, hiszen a kultúrára jellemző, hogy vízpartokon foglalták el szálláshelyeiket. Újabb lelőhelyeik folyamatosan kerülnek elő térségünkben. A legújabb leletek a városi csatornarendszer kiépítése során kerültek elő a Korsós sorról és a Boros Sámuel utcából. Az előbbi lelőhelyen csupán egy, míg a Boros Sámuel utcából 23 objektum került elő. Sajnos a csatornázás nyomvonalát nem biztosított ideális körülményeket a régészeti feltárásokhoz, így az objektumok kiterjedését aligha lehetett meghatározni. Azonban a kultúrára jellemző módon, nagy mennyiségű leletanyag, elsősorban kerámiatöredék származik innen. Mindkét lelőhely anyagára jellemző, hogy a klasszikus edényformák és díszítőelemek is jelen vannak, mint a lábas edények, kalász minta, körömbevágás, ugyanakkor a fiatalabb Körös-kultúrák jegyei, mint a fényezett felület, vagy a vonalas díszítések variációi is előfordulnak. Az anyag részletes elemzése a kultúra pontosabb megismeréséhez mindenképpen hozzájárulna.

Szentes területének legkorábbi emlékei a korai neolitikum időszakából ismertek mindeztáig. A korai neolitikum a Kárpát-medencében a kb. Kr.e. 6000-ben megjelenő Körös-Criș-Starčevo

¹ Jelen közlemény, a kutató a Koszta József Múzeum közgyűjteményi fennállásának 125. évfordulójára rendezett konferencián (helyszín és időpont: Koszta József Múzeum, Szentes; 2022. május 23.) elhangzott előadásának leírata, szerkesztett változata. (Bonus Nuntium szerk.)

kultúrkör megjelenésével kezdődik. Ez volt az első élelemtermelő, letelepült életmódot folytató népesség térségünkben, melynek gyökerei a közel-keleti „termékeny-félholdig”, Európa neolitikációjának központi területéig visszanyúlnak, és egyben ennek a kora neolitikum komplexumnak a legészakibb elterjedési területét is jelenti. A Körös-kultúra lelőhelyei a Tiszavölgyhöz, a Tisza mellékfolyóihoz kapcsolódnak délen az Aranka folyóig, északon a Kunhegyes-Berettyóújfalú vonalig.

A Körös-kultúrák lelőhelyszámok a múzeum fennállása óta folyamatosan gyarapodnak. A legelső leletek szórványok, főként földmunkálatok során kerültek elő. Ilyenek pl.: Szentes-Szent László, Jaksor-Csucs Lajos földje, Szentes-Nagyhegy. Az első ásatások csupán néhány naposak voltak, ilyet folytatott Zalotay Elemér Nagyjaksorpart, Kiss Boldizsárné földjén az 1930-as évek elején és Jankó János, majd Csallány Gábor a szentesi Ficsorhalomnál ugyanebben az időszakban.

Később, az 1960-as, 70-es években olyan lelőhelyek kerültek elő, mint Szentes-Ilonapart, ahol Csalog József vezetett ásatást, és Szentes-Besenyőhalom, ahol pedig Hegedűs Katalin végzett feltárást. Mindkét ásatás leletanyaga számottevő. Veresháza-Holt Veker (Rigógödör) lelőhelye Vörös Gabriella 1989-es leletmentéséből ismert.

Fontos megemlíteni az 1990-es évektől induló, a szegedi egyetem régészeti tanszékére készülő szakdolgozatokhoz végzett terepbejárásokat, melyek a kultúra számos települési helyét azonosították. Így készült el Szentes-Cserebökény, Magyartés és Kistőke, Vekerzug, Nagytőke, Vekerlapos és Nagyhegy, Szentlászló, Lapistó, Nagynyomás és Belső-Dónát, Kaján, Belső-Ecser, Jaksor régészeti topográfiája. A szakdolgozatok Hansel Balázs, Patay Róbert, Oross Krisztián, Marton Tibor, Straub Péter, Bácsmegi Gábor és Fogas Ottó nevéhez fűződnek.

A Szentes város régészeti topográfiájának munkálataihoz köthető terepbejárásokat is megemlíthetjük, melynek során lelőhelykataszter készült, a kötet pedig várhatóan a közeljövőben megjelenik. Balogh Csilla, Liska András, Paszternák István, Gallina Zsolt, és Türk Attila neve említendő meg ennek kapcsán.

A legújabb leletek, melyekre a címben utalok, Szabó János József nevéhez fűződnek, aki 2004 és 2007 között a városi csatornarendszer kiépítése kapcsán végzett feltárást. Így a Körös-kultúra lelőhelyei olyan helyszínekkel gyarapodtak, mint a Munkás utca, Korsós sor, és a Boross Sámuel utca, bár e legutóbbi lelőhely Csalog József leletmentéséből már 1959 óta ismert. A Csaba utcából, a Magyar Imre utcából és a Leiningen Károly utcából szórványkerámiatöredékek láttak napvilágot a korszakból.

A feltárások erősen beépített területen zajlottak, közművek által bolygatott talajban, a csatornázás nyomvonalában. Teljes mértékben feltárt és dokumentált objektumok nincsenek,

de a leletanyag így is jelentős, ezért kerülnek most említésre ezek a lelőhelyek. A Boros Sámuel utcai és a Korsós sori leletanyagból kiragadva, főként a díszítésmódokra koncentrálva, néhány példát mutat be a tanulmány.

Korsós sor

Egy objektum került elő a 25. számú ház előtt, melynek kiterjedését az úttest, a járda és a talajvíz miatt nem lehetett meghatározni. A kultúrára legjellemzőbb díszítésmód, a körömcspés, körömbenyomás, ujjbenyomás és kalászminta számos töredéken megjelenik, esetenként igen gondosan simított, szinte fényezett felületű edényeken is. A bekarcolások különböző változatai közt megjelenik a kisebb-nagyobb rácsokat képező hálóminta, melyet vastagabb, szélesen bekarcolt (bemélyített) vonallal is kialakítottak. Sorokba rendezett betűzdelés, hullámvonal, bemélyített vonal egyaránt előfordul a leletanyagban. Plasztikus díszítések közül rátett barbotin, bütyökdíszek, tagolt bordadíszek jelennek meg. Valamint az edényfelület fényezése is szokássá vált a lelőhelyen a kultúra életében.

1. kép: Szentes, Korsós sor, 1. objektum. Cselédes Szilvia felvétele

Boros Sámuel utca

Szabó János 2004-es ásatásán 23 objektum került elő, melyek nagyjából két csoportba oszthatók. Az egyiket a több négyzetméter kiterjedésű agyaggyerő gödrök alkotják, melyek mérhető hossza, átmérője 410-500 cm között mozgott. A másik típust azok az objektumok képviselték, melyek nem mélyedtek az altalajba, objektumszámot a humuszban megjelenő kerámiásűrűsödés alapján kaptak.

Az előkerült leletanyagot tekintve változatos a lelőhely, a Korsós sori anyaghoz hasonló. Megjelennek ugyanazok a díszítési típusok mindkét településrészleten. Vastagfalú, díszítetlen hombártöredékek és vékonyfalú, fényezett felületű edények, valamint lábas edények töredékei is előkerültek. A 18. objektumból származó egyik darabon együtt jelenik meg a körömcsíprés és a mintákba rendezett bekarcolás. A 37. objektumból fröcskölt barbotinos díszítés is napvilágot látott. Ugyaninnen kannelúraszerű besímított díszítés, és benyomott mintával tagolt bütyökdíszítés is megtalálható.

2. kép: Szentes, Boros Sámuel utca, 18. objektum. Cselédes Szilvia felvétele

3. kép: Szentes, Boros Sámuel utca, 37. objektum. Cselédes Szilvia felvétele

Két temetkezés is előkerült a feltárt objektumokból. Az egyik esetben csak a váz felső része és egy sípcsontja maradt meg. Zsugorított testtartású, a bal oldalán fekvő váz, melynél jól láthatók az arc elé hegyesszögben behajlított karcsontok. Tájolása É–D. A másik temetkezés is egy erősen zsugorított testtartású váz, mely feltehetően a hátán fekszik, a jobb kar pedig derékszögben behajlítva, a medencén keresztben van elhelyezve. A lábakat olyan erősen felhúzták, hogy a combcsontok csaknem párhuzamosak a jobb felkarral. Tájolása ÉNy-DK. Edénymellékletei is voltak, egy enyhén kihajló peremén ujjbenyomásokkal, öblös hasán négy szimmetrikusan elhelyezett, függőlegesen tagolt

KJM felvétele

bütyökkel díszített edény, és egy fordított csonkakúpos, füles csésze, mely valószínűleg a bolygatás során került el a közvetlen közeléből.

5. kép: Szentes, Boros Sámuel utca, 36. objektum. KJM felvétele

A kultúrára jellemző módon, a települések objektumaiba helyezték a halottakat, nem beszélhetünk ebben az időszakban elkülönült temetők, temetkezések meglétéről. A település helyzete is jellemző, a Kurca keleti magaspártján, annak is egy magasabb pontján sűrűsödnek az objektumok, az ásató megfigyelése alapján. A feltárt gödrök tanúskodnak az élelemszerzési lehetőségekről is, több objektumban voltak állatcsontok, csiga- és kagylóhéjak, halpikkelyek, valamint szintén a kultúrára jellemző hálonehezékek, a halászat szerepét tanúsítva.

Időrend

Sem az edények díszítésmódjairól, sem formáiról nem készült statisztikai elemzés, mely a lelőhelyeket a kultúra hosszú életében pontosabb időszakba helyezné. A Boros Sámuel utcában az objektumokat külön összehasonlító elemzés is szükséges, hiszen egy lelőhelyen több

időrendi fázis elemei is megjelenhetnek. A legrégebb Körös elemeket a Boros Sámuel utcai lábas edények, a körömbevágás, és a kalászminta jelzik. Az időrend finomításához a barbotin díszítés aránya, a mélyen bevagdalt vonalak, a besimított díszítés, a bikónikus edények jelenléte, az edényaljok formái, a fekete kerámia megjelenése, mind támpontot szolgáltatnak, bár a kerámiaváltozatok nemcsak egymásutániségot jelenthetnek, hanem a különböző földrajzi környezetben kialakuló helyi csoportok létét is.